

Literatúra nových médií očami (niektorých) poľských bádateľov

Joanna Ciesielská

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KOMENSKÉHO

Napriek istému elitarizmu záujmu o literatúru v novomediálnom prostredí existuje pomerne veľké množstvo textov venovaných tejto téme, ktoré sa častokrát vyznačujú hĺbkou a solídnosťou reflexie. Na druhej strane, obrovská popularita internetu, médií samotných (akéhokoľvek ich kontextu), ako aj v dôsledku vedeckej reflexie týchto „fenomérov“ sa nedá porovnávať ani so záujmom o literárnu tvorbu digitálnej povahy ani s nárastom príkladov tejto tvorby. Táto doména patrí predovšetkým čoraz početnejšej generácii mladých tvorcov — bádateľov, ktorí svoju fascináciu literatúrou/písaním v elektronickom médiu začali rozvíjať, pestovať a štrukturalizovať práve v tomto médiu.¹ Môj príspevok sa teda nebude zameriavať na vedecké analýzy nových médií realizované v striktno akademických kruhoch univerzít či vedeckých inštitúcií. Nebudem sa bližšie venovať napríklad ani zaujímavým prácam lodžskej Katedry médií a audiovizuálnej kultúry, ktorú vedie Ryszard Kluszczyński, poľský bádateľ kyberkultúry a novomediálneho umenia, ani výskumom textu v novomediálnom prostredí z perspektívy semiotiky, ktoré realizuje Ewa Szczęsna² (Varšavská univerzita) alebo Edward Balcerzan³ (Univerzita Adama Mickiewicza v Poznani), a to z nasledujúcich dôvodov. Po prvé, pretože časť z týchto publikácií sa obmedzuje na prezentovanie najdôležitejších novomediálnych konceptov alebo fenoménov (hypertext, kyber-

1 Vo výbere priestoru kritického, resp. vedeckého vyjadrenia netreba hľadať žiaden manifest, ale čistú pragmatiku dostupnosti, demokratickosti a elastickeho internetu.

2 Szczęsna od výskumu reklamy prešla k poetike médií a viacznakovosti textu (SZCZĘSNA 2007).

3 Balcerzan navrhol intersemiotický kurz výskumu kultúry (BALCERZAN 1999).

text, ergodická literatúra, remediácia),⁴ ktoré už definovali iní zahraniční výskumníci. Po druhé, pretože prevažná väčšina týchto prác skúma nové médiá starými metódami a napriek proklamovanej interdisciplinárnej perspektíve hľadá ich objasnenie v doterajšom diskurze humanitných vied, čo, samozrejme, netreba hodnotiť výlučne negatívne. Ide o úsilie zasadiť novomediálne premieny literatúry (kultúry) do procesu širších zmien, o prezentáciu hypertextuality (PISARSKI — MOLOCHA 2003) či kyberkultúry ako empirického typu postmodernizmu (ZAWOJSKI 2008). Po tretie, pretože diskurz o nových médiách v týchto kruhoch predstavuje zväčša metadiskurz, ktorý nevychádza zo skúmania umeleckých prejavov realizovaných v novomediálnom prostredí, ale je skôr diskusiou o vedeckých konceptoch.⁵

Vo svojom príspevku sa budem snažiť o predstavenie prác bádateľov sústredených okolo vydavateľstva *Ha!art* a portálu *techsty*,⁶ ktorých všestranné výskumné, dokumentačné, propagačné, prekladateľské a vydavateľské aktivity vytvárajú hlavnú platformu existencie nových médií a novomediálnej literatúry v Poľsku a na poľskom internete. V jednej krátkej správe z konferencie *Tekst (w) sieci* Mariusz Pisarski hovorí o formovaní poľskej kybernetickej školy, alebo aspoň jej základov, ktorá ponúka skonsolidovaný pohľad na literatúru v sieti.

Kým prejdem k samotnému referovaniu o výskumnom poli literatúry a internetu v Poľsku, dovoľm si najprv predstaviť dva koncepty, ktoré sa nachádzajú na okraji diskusie o literatúre a médiu a zdieľajú s ňou podobné teoretické predpoklady, hoci ich realizácia sa uberá iným smerom. Pri písaní tohto textu som si uvedomila, že sama myslím v kategóriách ponúkaných jedným z týchto konceptov, ktorý sa svojho času podieľal na konsolidovaní myslenia o literárnom texte a jeho matérii, tak dôležitom pre novomediálnu reflexiu.

Prvým konceptom je liberatúra

V roku 1999 poľský umelec a literárny teoretik Zenon Fajfer publikoval v rešpektovanom literárnom časopise *Dekada Literacka* esej-manifest „Liberatúra. Príloha k slovníku literárnych pojmov“, kde proklamoval zrodenie štvrtého

4 Sú samozrejme aj zaujímavé výnimky, Małgorzata Bogaczyk-Vormayr konštatuje, že hipertextualita sa wpisuje do premien literárnych foriem a v novú skúsenosť jazyka (BOGACZYK-VORMAYR 2008).

5 Viac o poľskej teórii nových médií pozri PISARSKI 2010.

6 Samozrejme, toto rozdelenie na starších (akademikov) a mladších (praktikov a začínajúcich akademikov) bádateľov je arbitrárne, tie dve prostredia nefungujú oddelene, čoho dôkazom je konferencia *Tekst (w) sieci* a dva zväzky publikácie s tým istým názvom, v ktorých sa nachádzajú články uznávaných teoretikov literatúry (D. Ulicka, A. Gumkowska, H. Gosk), ako aj novej generácie teoretikov (J. Frużyńska, M. Pisarski, D. Sikora, A. Przybyszewska, M. Maryl, E. Brannyová).

literárneho druhu — *liberatúry*. Pojmom liberatúra sa označuje text, ktorého materiálny nosič disponuje významom a stáva sa rovnako sémanticky pregnantným ako samotný text. Nejde tu o pripisovanie významu forme diela, lebo aj ona mení svoju definíciu, ale vystihovanie formy, ktorá je veľmi doslovne chápaná ako grafika písmen, typografia textu, tvar či farba papiera. V konfrontácii s kanonickým *Slovníkom literárnych pojmov* Janusza Sławińskiego Fajfer reinterpretoval viaceré ďalšie pojmy literárnej vedy, napr. *kniha* (je to len materiálny predmet v podobe zopnutých kúskov papiera obsahujúcich slovný text), *literárne dielo* (jazyková výpoveď, ktorá spĺňa požiadavky literárnosti), *priestor literárneho diela* atď. Liberatúra je „totálnou literatúrou“ (FAJFER 2008), kde sa k slovu dostáva nielen text, ale aj priestor knihy a jej biele miesta. Samotný pojem odkazuje na latinské slovo *liber*, ktoré znamená „knih“ a „slobodný“, lebo „liberárne“⁷ knihy môžu mať rôzne podoby a prekračujú hranice vyznačené žánrom, tradíciou, jazykom či vydavateľom. Liberatúra nestotožňuje literatúru len s textom, ale so všetkým tým, čo tento text sprostredkúva a môže mať výpovednú hodnotu. Istým spôsobom liberatúra ponecháva dualistické myslenie v kategóriách obsah a forma. V prácach dvojice Fajfer — Bazarniková nechýbajú proklamačné heslá, že kniha nie je predmetom, ale podmetom literatúry, že kniha neobsahuje literárne dielo, ale sama ním je. Toľko manifesty a deklarácie štvrtého literárneho druhu. Zenon Fajfer spolu so svojou manželkou Katarzynou Bazarnikovou⁸ venovali niekoľko nasledujúcich rokov precizovaniu a propagovaniu tohto pojmu — nie konceptu, lebo ten je oveľa starší a ťažko pomenovať jeho autora.⁹ Pár liberatúru demonštruje vlastnou literárnou tvorbou a na vydaniach poľských a zahraničných diel, ktoré zaraďujú medzi liberárne.

V koncepte liberatúry nie je nič z nových médií ani z hypertextuality, liberatúru nemožno preniesť do internetu, lebo jej podstata spočíva v hmatateľnosti, fyzickosti a vizuálnosti diel, nie v ich nelineárnosti a prelinkovaní. Ako píše Fajfer, nie je také jednoduché vybrať text a vsadiť ho do virtuálneho priestoru, pretože v liberárnom diele priestor obsahujúci slová nie je neutrálny (FAJFER 2010: 52). Paradoxne, pokiaľ je reč o predchodcoch literatúry a hypertextu, teoretici týchto konceptov sa odvolávajú na tie isté mená. Zavrnutie tradičného spôsobu čítania, priezračnosti materiálneho nosiča sa v prípade hypertextu a liberatúry riadi tými istými podnetmi, ale má úplne iný výsledok — jeden predstavuje útek pred obmedzeniami tlače smerom k elektronickému

7 Pojem *liberárne* je mojim návrhom prekladu poľského slova *liberacki*, t.j. spojený, súvisiaci s liberatúrou, vytvoreného Bazarnikovcami.

8 Katarzyna Bazarnik je anglistkou a uznanou bádatelkou zameranou na tvorbu Jamesa Joycea.

9 Bazarnik a Fajfer sa nepovažujú za priekopníkov materiálneho myslenia o literatúre, citlivosť na materiálny aspekt diela skúmajú v prácach Laurence Sterna, Stefana Mallarmého, Jamesa Joycea, Vladimira Nabokova, Herty Müller.

priestoru, druhý je revidovaním možností tlače a zapojením doteraz nemej knihy do kreovania literárnej výpovede. Paralel môže byť viac, liberárna percepčia, ktorá sa dožaduje fyzického narábania s textom, skladania kúskov papiera, otáčania knihy, nepostupného prechádzania stranami textu angažuje zmysly podobne ako ich angažujú multimediálne diela. Liberatúra prehodnocuje rozprávanie a literárne predstavenie tým, že časť autorských kompetencií nevyhnutne presúva na čitateľa, ktorý sa stáva interaktívnym čitateľom.

Na týchto spoločných bodoch vyrástol rozšírený projekt liberatúry, tzv. e-liberatúra, v ktorej virtuálny priestor predstavuje konštitutívny prvok. Nosičom, ktorý spolu s textom tvorí semiotický celok, je v tomto prípade interfejs, obraz na ploche počítača. Liberárne projekty zrovnoprávňujú médiá, papierovú knihu nenahradzuje elektronický text, keďže každé dielo je písané pre konkrétne prostredie, digitalizácia či reprint tu neprichádzajú do úvahy. Tenká hranica oddeľuje e-liberatúru od hypertextu, organický vzťah textu s formou a priestorom nosiča v podstate charakterizuje obidva fenomény (porov. HAYLES 2002). Ostatné vlastnosti liberatúry ako neverbálne, typografické výrazové prostriedky, priestorová organizácia textu, ikonickosť, metatextualita, hybridnosť (polymedialita), interaktivita (ergodickosť), materiálnosť a špecifiká médiá (BAZARNIK 2010: 160–161) sa takisto môžu aplikovať na hypertexty. Ako e-libertúra bol označený druhý poľský hypertextový román *Koniec świata według Emeryka* Radosława Nowakowského. Bazarniková poznamenajúc, že je to pojem pomerne umelý a trochu aj paradoxný, konštatuje, že sa vzťahuje na diela, ktoré využívajú špecifické možnosti elektronického prostredia nedostupné na papieri (IBID.: 160). Má tu na mysli napr. kinetickosť či zvukovosť.

V tejto súvislosti sa ozvali hlasy, že liberatúra môže byť remediom na koniec Gutenbergovej galaxie (porov. ŻUCHOWSKI 2007) a prekonať slabé stránky, ktoré má tlač v porovnaní s elektronickým médiom.

Liberatúru jej pôvodcovia propagovali,¹⁰ ale stala sa aj hlavnou témou diskusií v akademických kruhoch, v diplomových (napr. HUSARZEWSKA 2007) a dizertačných prácach, na konferenciách¹¹ a viacerých vydavateľských podujatiach,¹² ktoré zastrešuje hlavne *Ha!art*.¹³ V Krakove vznikla Čítareň liberatúry, v ktorej je možné pozrieť si a prečítať liberárne diela.

10 Koncept je vedecky prezentovaný v zahraničí hlavne Katarzynou Bazarnik, ktorá hovorí o ňom najčastejšie počas konferencií venovaných tvorbe Jamesa Joycea.

11 Napr. konferencia organizovaná v novembri 2009 Opolskou univerzitou pod názvom *Od liberatúry do e-literatúry*.

12 Stále aktualizovaný zoznam podujatí a literatúry venovanej liberatúre je dostupný na stránke <<http://www.liberatura.pl/teksty.html>>.

13 V roku 2010 vydavateľstvo vydalo v jednom zväzku texty venované liberatúre z rokov 1999–2009: *Liberatúra czyli literatura totalna* (FAJFER 2010). Porov. aj <<http://ha.art.pl>>.

Dominancia literatúry sa v aktivitách dvojice Fajfer — Bazarniková spája s liberárnym praktizovaním vedeckej reflexie. Edičné spracovanie zbierky textov venovaných liberatúre z rokov 1999–2009 poskytuje zopár ukážok súhry textu a matérie (nenadváznosť strán, prázdne strany, zápis rozbitý do geometrických tvarov, text obrátený hore nohami), ktoré ilustrujú manifesty autora. Trochu menej vážne treba brať prácu spomenutého Nowakowského s názvom „Traktat Kartkograficzny, czyli rzecz o liberaturze“. Táto však nepretenduje na miesto v teórii literatúry,¹⁴ ale liberárnym t. j. vizuálno-textovým spôsobom rozpráva o existencii slov v jednotlivých obdobiach: oratúry, literatúra a liberatúra.

Zdá sa, že tento pomerne mladý koncept sa na poľskej literárnoteoretickej a umeleckej scéne vcelku udomácnil. Nemožno pochybovať o jeho zásadnosti a aplikovateľnosti aj na literárne fenomény s dlhou tradíciou. Liberatúra sa nestala štvrtým literárnym druhom, ako si to predstavoval Fajfer, upevnila však reflexiu o materiálnosti a médiu literárneho diela, potvrdila potrebu interdisciplinárneho prístupu a prekročenia logocentrického myslenia.

Liternet

Druhým fenoménom, ktorý má potenciál zastrešiť literatúru v sieti a literatúru siete, je *liternet*. Toto pomenovanie sa v širšom kontexte objavilo v roku 2002 počas rovnomeného kolokvia, ktoré organizovalo združenie Krakovská alternatíva, časopis *Halart* a filmári z Jagelovskej univerzity.¹⁵ Pojem *liternet*, slovný hybrid literatúry a internetu, mal definovať všetky možné relácie medzi literatúrou a internetom (MARECKI 2002: 6) — nešlo teda v prvom rade o „konštituovanie“ literatúry, ktorá tvorivo využíva potenciál digitálneho média, ale o pomenovanie literatúry, ktorá aspoň pasívne existuje v sieti. Dôležitejšie ako estetika nového prostredia boli komunikačné možnosti internetu (chaty), jeho demokratickosť (publikovať tu môže každý), otvorenosť, masovosť či archivačné možnosti siete. Piotr Marecki, redaktor knižky *Liternet. Literatura i Internet*, striktno rozlišuje medzi literárnymi udalosťami (publikácia v sieti, selfpublishing, e-commerce, internetové časopisy, e-booky), ktoré sa presúvajú do internetu, a literatúrou internetu, ktorá je organicky spojená s internetovým médiom — tu má na myslí práve hypertexty a, čo môže pre-

14 „Wbrew pozorom i oczekiwaniom TRAKTAT nie jest komentarzem do żadnej z moich (i nie moich) książek. Najlepszym komentarzem do jakiegoś dzieła jest samo dzieło — dzieło objaśnia siebie najpełniej i najdogłębniej. Nie jest też on, i nie ma być, teorią liBeratury. Właściwie to nie wiem, czym on jest i czym miał i ma być“ (NOWAKOWSKI 2002).

15 Pojem sa ale, ako píše Marecki, objavil ešte skôr — v žiadosti o finančnú podporu kolokvia (MARECKI 2002: 6).

kvapit, aj blogy, pretože sú otvorené intervencii čitateľa¹⁶ (IBID.: 7). Z toho vyplýva, že v rámci literнету má podskupina literatúra siete narúšať zvyklosti „tradičnej“ literatúry, tzn. má byť nelineárna, multimediálna, angažovať čitateľa, odovzdajúc mu časť autorských kompetencií. Skoro rozpaký vzbudzuje návrh, že liternetom je aj opačný fenomén, t. j. opis fungovania internetu v tradičnej literatúre. Liternetom je potom všetko, čo je prienikom literatúry a internetu. Mapa literнету, ktorú zostavil Marecki, zahŕňa autorské stránky spisovateľov, sieťové časopisy, e-commerce (t. j. všetky internetové platformy, na ktorých sa dá kúpiť literatúra), e-booky, literárne archívy, blogy, internetové spoločnosti, hypertext a netspeak (IBID.: 18–21). V článku z roku 2002 pripúšťa, že skúmanie literatúry v sieti si bude vyžadovať aj nový výskumný inštrumentár, zmeny v percepcii literatúry, a pritom si uvedomuje, že na tieto nové metódy bolo ešte priskoro (IBID.: 16). V súčasnosti je doména *liter.net.pl* sociálnou sieťou (hoci jej správcovia hovoria o nej ako o platforme komunikácie), umožňujúcou autorom (pribl. 100) publikovanie svojich textov a čitateľom (pribl. 900) ich komentovanie a debatovanie o literatúre, nemá jednako veľa spoločného s praktizovaním a popisovaním novomediálnej literatúry.

Zaujímavosťou je, že pojem liternet sa objavil aj v českom literárnom prostredí — prvýkrát ho v roku 1997 použil Norbert Holub v rovnomennej eseji, ktorá vyšla v časopise *Tvar* (PIORECKÝ 2015). Poľský a český liternet majú takmer totožné významy s tým rozdielom, že v Poľsku sa termín používa dodnes.

Výskumný materiál

Písanie o literatúre nových médií sa v Poľsku z prevažnej časti realizuje ako písanie o hypertexte, ktorý je vnímaný na jednej strane jednoducho ako text fungujúci na internete (ŻYDEK-BEDNARCZUK 2003) a na druhej strane ako nový a novomediálny literárny žáner (PISARSKI 2013), t. j. hyperfikcia či hypertextový román. Prekvapujúce je, že pomerne malé množstvo poľskej hypertextovej literatúry dokázalo okolo seba skoncentrovať stále sa rozširujúci kruh kritikov, bádateľov a hlavne nadšencov. Prvým elektronickým textom bola grafická poéma *AE* Roberta Szczerbowskiého vydaná v roku 1996, v rovnakom roku sa objavil aj prvý poľský skupinový hypertext *Hitalia*,¹⁷ ktorý tvorili redaktori fantasy časopisu *Fenix*. Prvý poľský hypertextový román vznikol v roku 2002 (*Blok*, Sławomir Shuty) a napriek svojej priekopníckej forme ho kritika neprijala s nadšením, vyčítala mu literárnu priemernosť a predovšetkým nudnosť. Druhý hypertext z toho istého roku (hoci na CD vyšiel až v roku 2005) *Koniec świata według Emeryka* od Radosława Nowakowskiého si naopak, vďaka libe-

16 Podľa takýchto determinantov, by za literatúru siete boli považované aj texty, ktoré umožňujú ich komentovanie.

17 Srov. <<http://www.rotfl.eu.org/hitalia/historie/historie.html>> (přístup 14. 9. 2015).

rárnemu prístupu k textu, metatextovým prvkom a originálnej fabule získal uznanie kritiky. Małgorzata Dawidek-Grylicka nazvala tento román prvým hypertextovo-hyperobrazným dielom zdôrazňujúc, že interaktívny a sémantický nie je len text, ale aj obraz, a že tieto dve zložky sú si navzájom rovnoznačné a komplementárne (DAWIDEK-GRYLICKA 2012: 643). V roku 2007 vyšla „hypertextová zbierka básní Anety Kaminskej *Czary i mary*, ktorá spája prvky hypertextu a kybernetickej poézie.¹⁸ Avšak v prácach poľských (starších i mladších) vedcov prevažujú analýzy a interpretácie dvoch vyššie uvedených klasikov tohto žánru (*Blok, Emeryk*), ktoré sprevádzajú analýzy hypertextu ako takého (WYSŁOUCH 2014), kybertextu či ergodickosti (DAWIDEK-GRYLICKA 2011) a pritom najviac známa platforma literatúry a nových médií — *techsty.art.pl* — ponúka pomerne rozsiahle množstvo príkladov hyperfikcie, kybernetickej poézie, počítačových hier a pod. Medzi týmito novými dielami sa nachádzajú aj texty poľskej klasickej literatúry konvertované do digitálnej podoby a tvorivo pracujúce s možnosťami média (napr. *Rękopis znaleziony w Saragossie, Marsz*, poviedky Brunona Schulza, poézia futuristov), ktoré sú definované ako protohypertexty a svedčia o tom, že ide o fenomén oveľa starší ako elektronické médium.

Techsty.art.pl

Kým prejdem k otázkam, ktoré rozpracovali poľskí bádatelia, najprv zopár slov o priestore, v ktorom sa táto reflexia odohráva. Popredným a v podstate jediným portálom, ktorý predstavuje úvod do sveta literatúry a nových médií je *techsty.art.pl*, ktorý založil, vedie a rediguje Mariusz Pisarski. Súčasťou *techstov* je aj digitálne periodikum, ktoré vychádza jedenkrát ročne (od založenia portálu v roku 2002 vyšlo 9 čísiel) a v ktorom sú publikované preklady zahraničných teoretikov nových médií (K. N. Haylesová, M. Bernstein, S. Mouthrop a i.), články poľských autorov (U. Pawlicka, D. Sikora, M. Dawidek-Grylicka, E. Brannyová, M. Pisarski, A. Pająk, P. Marecki), recenzie novomediálnych diel, nielen e-literatúry, ale napr. aj interaktívnych filmov. Vedú sa tu redakčné diskusie (napr. o digitálnych možnostiach literárnych adaptácií), rozhovory s tvorcami a bádateľmi nových médií, pričom autoritami novomediálneho výskumu sú najčastejšie zahraniční vedci. *Techsty* okrem periodika predstavujú stránku, ktorá je kompendiom vedomostí o hypertexte a súvislostiach literatúry a nových médií, meritórne spracováva definície hypertextu, kybertextu, generatívnej poézie, popisuje chronológiu nových

18 Pozornosť si ešte zaslúži projekt z konca osemdesiatych rokov 20. storočia pod názvom *Księga słów wszystkich (Kniha všetkých slov)*, ktorý sa v roku 2000 dočkal sieťovej realizácie <<http://www.linko.pl/ksw1/opis.html>>, prístup 15. II. 2015. *Księga* „generuje všetky kombinácie písmen v slovách s dĺžkou od jedného písmena až do nekonečna a umiestňuje ich v abecednom poradí“ (DAWIDEK-GRYLICKA 2012: 596).

žánrov, sleduje ich súvislosti s literárnou tradíciou. Portál popularizuje všetky umelecké a vedecké aktivity, ktoré bazirujú na koherencii média (nemusí to byť vôbec elektronické médium) a textu. Je tu miesto aj na veľmi originálny koncept liberatúry, v princípe odlišný od elektronickej literatúry, ale nobilitujúci jej substanciu, štruktúru a materiálne spracovanie ako aj na liternet. *Techstvy* sú internetovou platformou realizácie výskumu, ktorá predstavuje výnimočnú elektronickú, verejne dostupnú encyklopédiu poznatkov o nových médiách. Často sa dopĺňa, aktualizuje, je prelinkovaná, avšak napriek všetkému do istej miery naráža na obmedzenia a nedostatky velebeného média. Na stránke napr. celkom zlyháva vyhľadávač, ktorý čitateľa presmeruje na slepú odpoveď servera *not found* (hoci daný článok alebo heslo možno ľahko nájsť za pomoci vyhľadávača Google), mínusom niektorých textov sú aj chýbajúce poznámky pod čiarou, napriek tomu, že sú označené v hlavnom texte, alebo nekompletný počet strán niektorých článkov. On-line práca redaktorov *techstov* vďaka spomenutému *Ha!artu* nadobúda aj svoju tlačенú podobu, pretože, ako konštatoval jeden z výskumníkov, solídna veda sa v Poľsku realizuje len v tlačenej podobe (PISARSKI — MOLOCHA 2003). Okrem kultúrno-spoločenského časopisu *Ha!art*, vydavateľstvo vydáva aj celé knihy venované novej literatúre (napr. *Hiperteksty literackie. Literatura i nowe media*) zostavené z textov mladých výskumníkov, alebo sa usiluje predstavovať mladú poľskú literatúru, pričom vyzdvihuje jej experimentálne inklinácie (avant-pop, neolingwizm, liternet, liberatúra, ekoliteratúra). Niektoré z týchto výstupov nemajú celkom serióznu povahu. V jednej zo starších prác o poľskom hypertexte a jeho teórii Pisarski s ironizujúcim tónom¹⁹ ponecháva vo svojom vlastnom texte prázdne miesto pre autora, dielo, alebo miesto v sieti, o ktorých existencii zatiaľ nevie, a ktoré by mali byť v jeho texte zohľadnené (PISARSKI 2010: 265). Text sa totiž pýši svojou otvorenou architektúrou, navyše predstavuje kompromis medzi pôvodnou hypertextovou verziou a obmedzeniami tlače (IBID.: 290). Zvýraznené skratky ťažiskových hesiel, ktoré sú umiestnené v texte, majú slúžiť ako odkazy a umožňovať nelineárne prechádzanie textom. Podobných pokusov o inovovanie vedeckej reflexie nie je veľa. Hypertextovo o hypertexte, avšak už celkom seriózne, píše Sebastian Strzelecki v dizertačnej práci *Efektory hypertextu. Recepcja ekranowa hipertekstów literackich* (STRZELECKI 2008), ktorej jednotlivé časti sú umiestnené na stránkach *techstov*. Práca pozostáva zo stručných úsekov textu (lexií?), ktoré sa otvoria po kliknutí na stále

19 „Zamiast dopatrywać się w hipertekście logiki, porównywać ten rodzaj dyskursu z dyskursem schizofrenii paranoidalnej przydałoby się przy opisach, a także przy tworzeniu hiperfikcji sięgnąć po sporą dawkę logiki tradycyjnej. [...] To zarówno odważnie, jak i śmieszne: bez prawa jazdy wsiadać do rakiety. Utopizm jest sympatyczny, ale w jego świetle hipertekst albo jest całym światem, albo przypomina zbliżającą się do planety Literatura kometę“ (PISARSKI 2010: 289).

prítomný obsah na obrazovke. Práca je prelinkovaná s prácami a dielami, o ktorých traktuje, prípadne s videami na youtube, ktoré zobrazujú daný efekt²⁰ (napr. *efekt komunikacyjnego backgroundu*). Umožňuje to hypertextové nelineárne čítanie a preskakovanie na časti, ktoré upútajú pozornosť čitateľa.

Na okraji týchto experimentálnych pokusov o vedeckú reflexiu by sa dal spomenúť ešte jeden autor, ktorý by však bol zrejme zhrozený takýmto zaradením. Mám tu na mysli Radosława Nowakowského, autora spomenutého *Konca świata według Emeryka*. Nowakowski v žiadnom prípade nie je teoretikom, pretože ako tvrdí, „v teórii nie všetky prvky idú dokopy a nad teóriou vždy prevláda prax“. Napriek tomu, Nowakowski má a zverejňuje pomerne veľa zaujímavých názorov na hypertext, liberatúru a materiu literárneho slova. Publikuje ich napr. v jednom zo svojich liberárnych diel s názvom *Nieposkładana teoria sztuki*, ktoré predstavuje trojjazyčné (poľské, anglické a esperantské) puzzle z kúskov papiera s textami venovanými teórii umenia, ktoré zbieral niekoľko rokov a tlačil „veľmi škaredým fontom, špeciálne navrhnutým pre túto knihu“ (NOWAKOWSKI). Na svojej stránke *liberatorium.com* autor publikuje eseje o umeleckých knihách, hypertexte, vzťahoch slovo — obraz. Texty majú umelecký a nonšalantný nádych, kde erudovanosť autora ide ruka v ruku s jeho podceňujúcim prístupom ku kategorizovaniu („použil som pojem hypertextový projekt, lebo sám neviem, čo to je“). Eseje veľmi prehľadne vysvetľujú sporné miesta materiálneho chápania literatúry, napr. otázku či existuje hypertextová umelecká kniha, ako aj problematizujú pojmy dávno definované, napr. čo znamená slovo *umelecký*, čo je *knih*a, či je hypertext primárne textom a pod.

Hypertext v diskurze poľských bádateľov

V poľskom diskurze venovanom literatúre na internete, najmä hypertextu, a realizovanom autormi sústrednými okolo *techstov* v podstate nedochádza k zásadným sporom. Navyše, výrazné názorové rozdiely nezaznamenávame ani v porovnaní so zahraničnou vedeckou reflexiou. Tento jav môže vyplývať aj zo skutočnosti, že tu ide o pomerne úzky okruh ľudí, pričom štúdium ich textov dokazuje, že ich chápanie novomediálneho umenia je veľmi podobné

20 Nástrojom analýzy (výskumnou kategóriou) v práci Strzeleckého je *efekt*, t. j. ľudovo povedané to, čo interfejs robí s užívateľom. Sú tu napr. efekty média (napr. možnosť kliknúť na externý odkaz a vystúpiť z interaktívneho príbehu) alebo efekty literárnej navigácie (napr. efekt imerzie či frustrácie). Tento termín neskôr využíva iná mladá bádateľka, Emilia Brannyová v práci *Cybertekst. Metodologia i interpretacja*, ale umiestňuje ho v kontexte prelínania sa vlastností média a intencií autora (ponúka napr. pojem *intralexijne efekty*). O efekte hyperlinku píše aj Pisarski vo svojej dizertácii *Xanadu. Hipertekstowe przemiany prozy*, pričom zdôrazňuje, že termín efekt vyjadruje stále nedostatočne systematickú a provizórnú povahu výskumu nových médií (PISARSKI 2013: 164).

a navyše korešponduje so závermi západných autorít, ktoré im poskytujú nové výskumné nástroje. S vedomím nekompatibility starých, t. j. čisto literárnoviedných kategórií v kontexte sieťovej literatúry či hypertextu siahajú po pojmoch ergodickosti, interfejsu, kódu (Pisarski), mapy, remediácie, postprodukcie, remixu (Pająk). Na druhej strane možno pozorovať veľkú snahu nielen o vnímanie a opisovanie hypertextu v kontexte evolúcie, nadväznosti na tendencie prítomné v literatúre už oveľa skôr, ale aj o vysvetľovanie nových fenoménov v kontexte tradičného inštrumentária (porov. DZIAK — ŽUREK 2009).

Najširšie chápanie hypertextu sa objavuje v prácach slavistu Andrzeja Mocholu, ktorý za hypertextuálnu považuje celú súčasnú kultúru, každá textová výpoveď podlieha hypertextualizácii, t. j. zmene organizácie. Nota bene, už je to viac ako 10 rokov, čo tento bádateľ skonštatoval, že hypertextualizácia vedy sa v Poľsku odohráva s odporom — seriózna veda sa realizuje len v tlačí. Mochola zdôrazňuje, že hypertext nie je nič iné ako spôsob organizácie výpovede. Jeho podstata je textuálna a nemení sa pridaním predložky *hyper*, tzn. hypertext je jedným a zároveň viacerými textami. Hypertext ďalej nie je novým vynálezom, ale predstavuje skôr pokračovanie v úsilí literárnej avantgardy (futuristov) a rovnako stelesnenie postmodernistických predstáv o diele.

Najnovšia Pisarského práca *Xanadu. Hipertekstowe przemiany prozy* sumarizuje a vyvracia viacero mýtov, ktoré sa pripisujú hypertextu. Všimá si celkom samozrejmu vec, že využitie hypertextuálnej matérie je častokrát vyvážené tradičnými rozprávačskými stratégiami (PISARSKI 2013: 84). Mnohé problémy s interpretáciou hypertextu nie sú spôsobené zložitou fabulou, ale dešifrovaním spôsobu prepojenia jednotlivých lexií a vytvorenia sématickej štruktúry. Autor tiež vysvetľuje zásadné rozdiely medzi hypertextualitou a intertextualitou, ktoré sú často stotožňované. O odlišnosti týchto pojmov, napriek ich príbuznosti, hovoril aj A. Mochola, ktorý jednoducho vysvetľoval, že intertextualita je alúziou, stopou jedného textu v inom texte, a hypertext túto alúziu hneď aj realizuje, nie je náповедou, ale „hotovým“ textom. Témou vzťahu hypertext — intertext sa zaoberá nielen Pisarski, ale aj Małgorzata Bogarczyk-Vormayrová, ktorá hypertext vníma ako istý druh intertextu.

Demytologizujúce snahy autora *techstov* odhaľujú (v kontexte *nového románu*) zjednodušenie a presvedčenie, ktoré vzniklo prirovnávaním hypertextu ku klasickému románu 19. storočia a pojednáva o tom, že hypertext ako prvý v celku oslobodzuje čitateľa a presúva ho na miesto autora. Prijíma (po Bogdanovi Owczarkovi) „slobodnejšie“ chápanie fabuly, ktorá ide za hranice klasickej Aristotelovej teórie uzatvorenej a ukončenej fabuly, a prikláňa sa k vnímaniu hypertextového rozprávania ako nefabulárneho rozprávania, čo vôbec nemusí popierať koherenciu udalostí v hypertexte. Ako píše Pisarski, nelineárnosť neznamená nefabulovosť (PISARSKI 2013: 89).

Pokusy o analýzu v zmysle Haylesovej postulátov, t. j. mediálne špecifickú, musia zohľadňovať podstatnú zložku hypertextu, ktorou je odkaz rozobieraný v práci nie z perspektívy spôsobu prepojenia jednotlivých prvkov, ale pravideli autonómnosti a spojitosti definovaných autorom, ktoré rozhodujú o funkčnosti linku (IBID.: 120).

Viacero vedeckých prác venovaných novým médiám (a literatúre) hľadá a zohľadňuje možné metodológie ich výskumu — robí to aj vyššie spomenuté dielo *Xanadu* ako aj staršia dizertácia Emilie Brannyovej *Cybertekst. Metodológia i interpretácia*. *Cybertekst* aktualizuje Aarsethov koncept kybertextu a snaží sa ho aplikovať na interpretáciu diel. Vychádza z predpokladu, že kybertextový mechanizmus, ktorý prebieha v textoch, predstavuje zložitý znak a jeho význam sa nerealizuje len v jednej zložke znaku. Zložky sa stávajú znakom v kybertextovom procese, v ktorom prebieha interakcia užívateľa a kybertextu motivovaná túžbou (BRANNY 2010: 256). Brannyová prichádza s tzv. hermeneutikou príslubu — teoretickým rámcom pre interpretáciu. Literárnosť kybertextu má podľa tejto mladej bádatelky povahu príslubu (*obietnica*), že je znakom. Tento sľub dáva užívateľovi dielo. Druhým pojmom je túžba (*pragnienie*) literárneho textu, ktorá, hoci aj nie je splnená, rodí v mysli čitateľa/užívateľa nestalé, nestabilne (predstavené) obsahy. Prísľub a túžba v koncepcii Brannyovej nahrádzajú Aarsethovu apóriu a epifaniu.

Členenie diskurzu o nových médiách

Niekoľko poľských publikácií (P. Zawojski, E. Brannyová, M. Pisarski), ktoré sa pokúšajú o systematizáciu reflexií o nových médiách, sa opiera o členenie, ktoré priniesla práca českého výskumníka Jakuba Maceka „Koncept rané kyberkultúry“²¹ (MACEK 2004). Na základe analýzy rôznych uhlov pohľadu na kyberkultúru, Macek tu predstavuje nasledujúcu typológiu konceptov: utopický koncept (skorá fáza formovania kyberkultúry, ktorá má smerovať k dokonalejšiemu umeniu), informačný (k. ako kultúrna prax narábania s informáciou sprostredkovanou digitálnymi médiami), antropologický (nová kultúra v technicko-biologickom prostredí kreovanom novými médiami) a epistemologický (k. ako konvergencia kultúry a vedy). Na túto typológiu sa okrem Pisarského odvoláva aj Brannyová, ktorá kyberkultúru vníma ako hlavný prúd kultúry a synonymum éry komunikácie a informácie (BRANNY 2009: 21), pričom ňou definuje umenie nových médií²² a v rámci neho aj literatúru. Utopický koncept (Brannyová píše o prúdoch) je predstavou, že nové médiá nás privedú k dokonalejšej literatúre/kultúre, reprezentácia je lepšia, pretože je imerzná

21 Avšak Macek podotýka, že toto rozdelenie má hlavne typologizujúci ráz, ktorý vylučuje hlavné smery rozmyšľania o kyberkultúre. V skutočnosti sa tieto koncepty najčastejšie prelínajú.

22 S plným vedomím arbitrárnosti delení na staré a nové médiá.

a interaktívna, interaktivita sa stotožňuje so zapojením čitateľa do procesu čítania diela a kreje mýty: mýtus holodeku, mýtus spoluautorstva (IDEM 2008). Informačný koncept podáva „nové“ ako výsledok zmien v podobe informácií a v spôsobe narábania s ňou. Nové médiá sú spojením starých, t. j. obrazu, zvuku a textu, s novými technológiami (Manovich), tu sa tiež nachádza koncept remediácie. Tento prúd sa zaujíma o jazyk, poetiku, sémantiku, žánrové konvencie, spôsoby recepcie nového umenia/literatúry. Sem treba zasadiť aj prácu samotnej Brannyovej, ktorá sa koncentruje na analyzovanie a interpretáciu charakteristických foriem nového umenia, a rovnako aj Pisarského, ktorý viackrát píše o metodológii novomédiálneho výskumu (porov. PISARSKI 2009). V rámci tohto prúdu Brannyová vyčleňuje mediálnu perspektívu, podľa ktorej nové umenie determinujú práve nové médiá, čo si vynucuje hľadanie nových kategórií opisu mediálneho umenia/literatúry, ako napr. rozprávania (hypertextový román, nelineárny príbeh), fikcie (interaktívna fikcia). Pisarski do tohto prúdu oprávnenne začleňuje práce K. N. Haylesovej, ktorá presadzuje tzv. mediálne špecifickú (citlivú) analýzu (*media-specific analysis*), pričom však úplne nezavrhuje používanie výskumného inštrumentária literatúry.

Do tejto skupiny bádateľov boli zahrnutí aj tvorcovia a teoretici literatúry, ktorí vyzdvihujú materiálnu stránku literárneho slova a len konvencionálnu priehľadnosť starého média. Hoci literatúra povyšuje materiálnu podobu knihy, typografu, spôsob rozmiestnenia textu na strane (sic!), realizuje tak rovnakú zmenu perspektívy na analýzu literárneho textu, ktorej sa dožadujú novomédiálne, často digitálne diela. Napriek identickému záujmu o médium, Pisarski umiestňuje literatúru medzi utopický a informačný koncept kyberkultúry. Ďalšou perspektívou v rámci informačného konceptu je Aarsethova teória kybertextu, ktorá sa koncentruje nie na kvalitatívnu zmenu nových médií, ale na štruktúru samotnej informácie (*texton, skripton*) a mechanizmy čítania uložené v diele. Tieto mechanizmy boli v literatúre známe už dávno, ale až vďaka novým médiám sa dočkali plnej realizácie a často sú percipované ako hlavný determinant nového umenia.

Tretí koncept, antropologický, je odzrkadlením spoločenských a kultúrnych premien, bazíruje na estetických a filozofických normách a konvenciách dôležitých pre danú spoločnosť. Vedci reprezentujúci tento prúd nerozvíjajú nové výskumné inštrumentárium, ale percipujú fenomény hypertextu, kybertextu, internetu ako časti väčšieho celku, najčastejšie ako prejav postmodernizmu. Hypertextové či novomédiálne inovácie slúžia na rozvíjanie diskusií o súčasnosti, ale nie sú cieľom samy o sebe. Ako píše Brannyová, nové umenie je stelesnením a exemplifikáciou postmodernistickej koncepcie textuality (BRANNY 2009: 35). Kľúčový pojem tu predstavuje *interfejs* (dovoľuje rozmýšľať o postmodernistickej povahe nových médií) — určuje poznávacie možnosti užívateľa. Antropologická perspektíva výskumu novej literatúry umožňuje hľadať jej vzorce napr. v tlačných dielach. Do tohto konceptu sa

dajú umiestniť práce Joanny Frużynskej, autorky dizertácie *Mapy, encyklopedie, fraktale: hipertekstowe opowieści w prozie XX wieku*, alebo Andrzeja Pająka, ktorý využíva metaforu siete ako záhrady (Borges) a prostredníctvom nej skúma barokové protohypertexty (PAJĄK 2008).

Posledný Macekov koncept — epistemologický — sa zdá byť najobsiahlejším, nakoľko zahŕňa každú výpoveď, ktorá nové médiá komentuje s vedomím svojho zasadenia do novej technológie na úrovni obsahu, pojmov a formy tejto reflexie (IBID.: 33). Sieťovú či digitálnu podobu tak získavajú nielen práce, vrátane starých diel, ktoré podliehajú digitalizácii, ale aj ich vedecká reflexia. Tu by sa opäť dal umiestniť Aarsethov kybertext a chápanie elektronickej literatúry podľa *Electronic Literature Organisation*.²³ Z poľských autorov tu možno uviesť Strzeleckého, Pająka, ako aj niektoré texty Pisarského (porov. PISARSKI 2010).

Macekovu typológiu, rozvinutú a aplikovanú na literatúru E. Brannyovej, Pisarski následne doplnil o dve ďalšie perspektívy: semiotickú a naratologickú. Prvú z nich rozvíjajú dvaja poľskí vedci: Edward Balcerzan v článku *W stronę genologii multimedialnej* a Ewa Szczęśna, spočiatku teoretička reklamy, aktuálne médií z perspektívy semiotiky a autorka knihy *Poetyka mediów. Polisemiotyczność, digitalizacja, reklama*. Balcerzan ešte pred 15 rokmi uviedol pojem *multimediála genologia*, ktorý mal byť na jednej strane metaforou súčasnosti, a na druhej strane súčasťou semiotiky, ktorá by kategorizovala genologické dôsledky existencie rôznych médií v priestore kultúry (multimediálnu genológiu rozdelil na teóriu žánrov a teóriu druhov). Szczęśna sa pokúša o analýzu textov kultúry (v podstate ich štruktúru), ktoré vznikli v médiách a ovplyvňujú formy umeleckého vyjadrenia. Jej kniha stavia na teoretickom základe semiotiky, poznatkoch súčasnej literárnej vedy a využíva nástroje poetiky. Autorka napr. podrobne klasifikuje trópy (metafory, opakovania), ktoré majú nielen jazykovú povahu, ale aj obrazovú či zvukovú, a pokúša sa tak o realizovanie transdisciplinárneho výskumu. Pisarski konštatuje, že polysemiotika nedokáže vysvetliť, prečo literárny text v nových médiách znamená niečo iné, dokáže iba rozložiť hypertextové prostredie na jednotlivé kódy, ktoré sa podieľali na tvorbe významu (IDEM 2013: 68).

Posledný prúd — naratologický je reprezentovaný napr. výskumom M. L. Ryanovej, ktorá píše o spôsoboch čítania hypertextu, o rozprávačských modeloch, ako aj typoch fabúl, ktoré hypertext preferuje. Iní bádatelia realizujú „negatívny výskum“, t. j. ukazujú, ako sa doterajšie naratívne nástroje nehodia na analýzy kybertextu (Jill Walker, M. Eskelinen). Pisarski považuje porovnávanie textuality s digitálnym a tradičným médiom za krajne naratologické a preto zahŕňajúce rozdiely medzi hypertextom a textom (PI-

23 „Elektronická literatúra to diela o výrazných literárnych aspektoch, ktoré využívajú možnosti a koncepty ponúkané samostatným alebo pripojeným k sieti počítačom.“

SARSKI 2013: 70). Naratologia v poľskom výskume novomediálnej literatúry v podstate neexistuje, čo však neznamená, že otázka rozprávania v hypertexte nie je pertraktovaná. Najčastejšie sa objavuje v kontexte výskumu tradičných prvkov štruktúry literárneho diela ako fabula, predstavený svet, miesto autora a čitateľa v hypertexte. O spôsoboch realizovania rozprávania píše Małgorzata Janusiewiczová v pomerne novej publikácii *Literatura doby internetu* (JANUSIEWICZ 2013), ktorá však nemá vedecký, ale skôr sumarizujúci a „osvietenský“ charakter. Dovoľujem si ju tu spomenúť, pretože ide o veľmi solídnu publikáciu, ktorá opisuje a dostupným spôsobom vysvetľuje prítomnosť, fungovanie a zmeny literatúry pod vplyvom siete, a ktorá sa zároveň vyhýba zjednodušujúcim hodnoteniam, ideologickým sporom a pritom prehľadne rozoberá teoretické pozadie hyper- a kybertextu.

Uvedené štyri koncepcie sú, samozrejme, arbitrárne, modelové a majú svoje slabé stránky — viacerých bádateľov možno napríklad priradiť k viacerým prúdov, ale na druhej strane dobre zachytávajú chronológiu vývoja reflexie nového umenia a to od najskorších utopických konštatácií až po antropologické/kulturologické perspektívy.

Na záver by som chcela ešte poukázať na jedno impozantné dielo výskumníčky z prostredia *techstov*. Małgorzata Dawidek-Grylická vydala vyše sedemstostranovú knihu *Historia tekstu wizualnego. Polska po 1967 roku*, pričom ide o vynikajúcu prácu nielen pokiaľ ide o obrovské množstvo príkladov konkrétneho umenia, vizuálnej poézie, konceptuálneho umenia, liberatúry, ktoré autorka analyzuje, interpretuje a umiestňuje v kontexte, ale predovšetkým v tom zmysle, že ide zrejme o vôbec prvú tak kompletnú publikáciu venovanú umeniu na hranici disciplín, ktoré bolo zanedbávané literárnymi vedcami na jednej strane a teoretikmi umenia na druhej strane. Dawidek-Grylická preveruje najzákladnejšie pojmy, napr. čím je umelecké dielo, čo by sa v kontexte elektronickej literatúry dalo sparafrázovať, či je hypertext umeleckým dielom, čo sa stane s umeleckosťou hypertextu, ak za umelecké budeme považovať dielo s presne určenými hranicami a skončené? Autorka preto charakterizuje hypertext ako procesný akt, fakt, ktorý sa odohráva v čase. Nesnaží sa spochybniť skúmané fenomény, ktoré sú ťažko kategorizovateľné v kontexte tradičných dejín umenia, ale skôr poukázať na umelosť a neproduktívnosť jednoduchých kategórií. V úvode Dawidek-Grylická píše, a nech sa tieto slová stanú sumarizáciou mojho príspevku, o početných, usilovných a hodnotných snahách o definovanie a konštituovanie literatúry v priestore nových médií: „Skoro celý niekoľkostostranový výklad sa budem prešmýkať medzi definíciami, vyhýbajúc sa pritom kategorickým jednoznačnosťami, pretože ako bádatelka a umelkyňa zároveň som presvedčená, že umenie sa vymyká definíciám, vyhýba sa ultimátnym deleniam a náležitostiam, čo ani nezahmlieva jeho obraz, ani neovplyvňuje jeho časté nekompromisné riešenia. Usporiadanie a hodnotenie sa môže zdať veľmi problematické alebo takmer ne-

možné, hlavne po Duchampovi [...]. Rôznorodé vlastnosti umeleckého diela, predovšetkým toho, ktoré sa rodí na hranici viacerých disciplín, t. j. ktorému obzvlášť hrozí vylúčenie z priestoru umenia, mu nedovoľujú jednoznačnú definíciu“ (DAWIDEK-GRYLICKA 2012: 18–19).

Literatura

BALCERZAN, Edward

1999 „W stronę genologii multimedialnej“; *Teksty Drugie*, č. 6, s. 7–24

BAZARNIK, Katarzyna

2010 „Liberatura, czyli o powstawaniu gataunków (literackich)“; in Zenon Fajfer (ed.): *Co to jest liberatura czyli literatura totalna* (Kraków: Korporacja Ha!art), s. 160–161

BOGACZYK-VORMAYR, Małgorzata

2008 „*Wszystko jest tekstem. Hipertekstualność jako nowe doświadczenie literatury*“; *Teksty Drugie*, č. 1–2, s. 256–269

BRANNY, Emilia

2009 *Cybertekst. Metodologia i interpretacja*; dizertace (Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Wydział Polonistyki), <<http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=278174&from=FBC>>, přístup 25. 9. 2014

DAWIDEK-GRYLICKA, Małgorzata

2012 *Historia tekstu wizualnego. Polska po 1967 roku* (Kraków: Korporacja Ha!art)

DZIAK, Aleksandra — ŻUREK, Sławomir Jacek

2009 *e-polonistyka* (Lublin: Wydawnictwo KUL) <<http://www.kul.pl/files/154/e-polonistyka.pdf>>, přístup 25. 9. 2015

FAJFER, Zenon

2008 *Co to jest liberatura*, <<http://www.liberatura.pl/co-to-jest-liberatura.html>>, přístup 17. 9. 2015

2010 *Co to jest liberatura czyli literatura totalna* (Kraków: Korporacja Ha!art)

HAYLES, N. Katherine

2002 *Writing Machines* (Cambridge: The MIT Press)

HUSARZEWSKA, Wiktoryna

2007 *Liberatura — projekt dzieła totalnego*; diplomová práce (Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Wydział Polonistyki)

JANUSIEWICZ, Małgorzata

2013 *Literatura doby internetu* (Kraków: Universitas)

MACEK, Jakub

2004 „Koncept rané kyberkultúry“; in Jaromír Volek, Pavlína Binková (edd.): *Média a realita* (Brno: Masarykova univerzita), s. 35–65

MARECKI, Piotr

2002 „Liternet“; in idem (ed.): *Liternet. Literatura i Internet* (Kraków: Rabid), s. 5–21.

NOWAKOWSKI, Radosław

2002 *Traktat kartograficzny czyli rzecz o liBeraturze*, <<http://www.liberatorium.com/traktat/traktat.html>>, přístup 20. 9. 2015

PAJAŁEK, Aleksander

2008 „Islamskie ogrody i barokowe teksty — maszyny“; *Magazyn Techsty*, č. 4, <<http://www.techsty.art.pl/magazyn4/artykuly/pajak/pajak01.html>>, přístup 25. 9. 2014

PIORECKÝ, Karel

2015 „Recepte internetu v českých literárních časopisech“; in Bogumila Suwara (ed.): *Staré a nové interfejsy literatury* (Bratislava: SAV), s71–95

PISARSKI, Mariusz

2003 „Dyskretny urok hipertekstualizmu“; ed. Andrzej R. Mochola; *Magazyn Techsty*, č. 1, <<http://www.techsty.art.pl/magazyn/mochola/mph01.htm>>, přístup 17. 9. 2014

2013 *Xanadu. Hipertekstowe przemiany prozy* (Kraków: Korporacja Ha!art)

2010 „Kartografowie i kompilatorzy. Pół żarem pół serio o praktyce i teorii hiperfikcji w Polsce“; in Piotr Marecki (ed.): *Literatura polska 1989–2009. Przewodnik* (Kraków: Korporacja Ha!art), s. 259–294

2009 „Pułapki metodologiczne w badaniach nad literaturą cyfrową“; in A. Dziak, S. J. Żurek (edd.): *e-polonistyka* (Lublin: Wydawnictwo KUL) <<http://www.kul.pl/files/154/e-polonistyka.pdf>>, přístup 25. 9. 2015

STRZELECKI, Sebastian

2008 „Efekty interfejsu“; *Magazyn Techsty*, č. 4, <<http://techsty.art.pl/magazyn4/strzelecki/efekty-interfejsu/index.html>>, přístup 25. 9. 2014

SZCZĘSNA, Ewa

2007 *Poetyka mediów. Polisemiotyczność, digitalizacja, reklama* (Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego)

WYSŁOUCH, Seweryna

2014 „Literackość i medialność pierwszej polskiej powieści internetowej (Blok Sławomira Shutego)“; *Magazyn Techsty*, č. 9, <http://www.techsty.art.pl/m9/s_wyslouch_blok.html>, přístup 14. 9. 2015

ZAWOJSKI, Piotr

2008 „Cyberkultura jako nowy paradygmat kultury medialnej. Rozważania teoretyczne“; in Eugeniusz Wilk, Iwona Kolańska-Pasterczyk (edd): *Nowa audio-wizualność — nowy paradygmat kultury?* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego), s. 21–30

ŻUCHOWSKI, Jakub

2007 „James Joyce versus Koziołek Matołek albo Święty Franciszek kontra Tarzan. O związkach literatury i sztuki komiksu“; *Ha!art*, č. 27, s. 148–155

ŻYDEK-BEDNARCZUK, Urszula

2003 „Tekst w Internecie i jego wyznaczniki“; in *Druga Internetowa Konferencja Naukowa. Dialog a nowe media*, <<http://uranos.cto.us.edu.pl/~dialog/archiwum/zydek-bednarczuk.pdf>>, přístup 17. 9. 2015

Résumé

The strong development of the Net, which is a decentralized democratic space for communication, as well as for existence itself and (artistic) creation, has on the one hand drawn the attention of part of the scholarly community from various backgrounds (with media analyses commenced in Poland by researchers into audiovisual culture progressively engaging the attention of sociologists, culture theorists, literary scholars and many others), while on the other hand this Net has become the 'living environment' for the young generation, which has moved on from mere reading/user experience of new media works to their mature reflection and theoretical consolidation within the humanities and sometimes even to artistic performances realized within the digital environment. Several initially minor projects (*Halart, Techsty*) have grown into a major platform bringing together, promoting and exploring new media art. Their respect for traditional research tools combines with new ways of viewing remediated art. This article is an attempt to reconstruct and analyse this theoretical and artistic reflection, taking into account the specific nature of its realization.

Klíčová slova / Keywords

liberatúra — hypertext — internet — techsty — nová média — polská literatura

liberature — hypertext — internet — techsts — new media — Polish literature